

УДК 332.31

Мартюк Аліна Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права
юридичного факультету Інституту управління, технологій та права
Державного університету інфраструктури та технологій,
м. Київ, Україна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ РЕГРЕСНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Анотація. Розглянуто поняття та правова природа інституту права зворотної вимоги (регресу) за цивільним законодавством України. Визначено поняття регресного зобов'язання.

Ключові слова: зобов'язання, регрес, відшкодування, втрати, регресний позов, суброгація.

Summary. In most cases fulfilled commitment by a debtor on that a duty is fixed by an agreement or law, and harm is compensated directly by a person, that caused her. However the specific of civil legal relations quite often results in a volume, that fulfilled commitment by one person for other, and a compensation of harm not always is possible to require directly from the culprit of his origin or because for him other person is responsible, or because other order of compensation of harm is set by a law. One of methods of guard of interests of participants of relations and specification of their responsibility in these cases and there is a right in the reverse action of compensation prepaid from the third person, or right of recourse.

A regress requirement carries derivative character. She arises up only on the basis of implementation some other obligation, that in relation to regress it can be adopted by basic. A regress obligation always is to the derivatives from basic, as when the basic stops an action, then there is a regress obligation.

Derivative character of regress requirement, however, does not mean equality of her character with a that requirement, that stipulated her origin. By the nature these requirements can be different (although quite often and gather), and in this sense, certainly, it is possible to talk about relative independence of regress obligations. The table of contents of regress requirement always is a penalty back prepaid, while the basic requirement has the maintenance in most cases (if to talk not about tort obligations) something other, namely: satisfaction of debt, penalty of approvals and others like that. It, however, does not mean that a regress requirement on the maintenance is qualitatively new and does not consist in the scopes of well-known categories of obligations.

A regress requirement is always sent to the compensation of the losses born for an account or through fault of other person, and that is why she, essentially, is an obligation from the compensation of harm, and thus, in most cases is the form of civil liability.

The object of regress obligation is a compensation, what регресант is under an obligation to accomplish to регредієнту. The table of contents of regress obligation is

presented by right and duties parties. In the regress obligation of регредієнту a right belongs on the receipt of compensation, регресант is under an obligation to accomplish actions in relation to a compensation, id est maintenance of regress obligation is penalty prepaid. A size of regress requirement can not be more sum actual prepaid to the creditor in a basic obligation.

The proper attentiveness, solicitude, foresight of subject, is determined by character of corresponding type of activity and features of carrying out her subject. If to talk about the obligation of compensation of harm, then a right in a reverse action to the winy person arises up from the moment of compensation to the victim of harm and with this time motion of term of limitation of actions is begun.

A court has no authority to accept a regress claim, if in the moment of awarding judgement a plaintiff did not recover inflicted to the victim harm. A regress requirement can be produced during three years from the day of fulfilling commitment about the compensation of harm. Beginning of motion of term of limitation of actions after a regress requirement is a term of implementation of basic obligation under a general rule.

In the real article it is considered concept and legal nature of institute of right in a reverse action (to regress) on the civil legislation of Ukraine. The concept of regress obligation is certain.

Key words: liability, recourse, compensation, loss, subrogation action, subrogation.

У більшості випадків зобов'язання виконується самим боржником, на якого обов'язок покладений договором або законом, а шкода відшкодується безпосередньо особою, що її заподіяла. Проте специфіка цивільно-правових відносин нерідко призводить до того, що зобов'язання виконується однією особою за іншу, а відшкодування шкоди не завжди буває можливим вимагати безпосередньо з винуватця його виникнення або тому, що за нього відповідає інша особа, або тому, що інший порядок відшкодування шкоди встановлений самим законом. Одним зі способів охорони інтересів учасників відносин і конкретизації їхньої відповідальності в цих випадках і є право зворотної вимоги відшкодування сплаченого з третьої особи, або право регресу.

Ступінь розробленості проблеми. Питання виникнення, виконання та припинення регресних зобов'язань не були предметом окремих досліджень. Деякі питання в радянській цивілістичній науці піднімалися І.Б. Новицьким [1, с. 3] та В.Т. Смирновим [2, с. 62]. У сучасній літературі регресні зобов'язання в основному розглядаються в контексті страхових зобов'язань [3, с. 11; 4, с. 56; 5, с. 156]. Метою цієї статті є визначення поняття регресних зобов'язань за цивільним законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 1191 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) особа, яка відшкодувала шкоду, завдану іншою особою, має право зворотної вимоги (регресу) до винної особи в розмірі виплаченого відшкодування, якщо інший розмір не встановлений законом. Ця стаття застосовується, на-приклад, у випадку, коли заподіювач шкоди та особа,

що несе відповідальність за завдану шкоду, не збігаються в одній особі (ст. ст. 1172–1179, 1207 Цивільного кодексу України). Право зворотної вимоги (регресу) – це вимога кредитора до боржника (особи, яка завдала шкоду) про повернення сплаченого за його вини відшкодування потерпілому [6, с. 1087]. Таке визначення може бути застосованим тільки для регресних зобов'язань, які виникають на підставі зобов'язань відшкодування шкоди. Термін «регрес» (протилежний «прогресу» – «руху вперед») за буквального значенням виражає «рух назад, назад». Тому, наприклад, вираз «регресна вимога» нерідко заміняють як синонім на термін «зворотна вимога». Однак не всяка зворотна вимога підпадає під категорію регресної вимоги, як її розуміють закон і судова практика. Якщо одна особа помилково перерахувала деяку суму іншій особі, а потім, з'ясувавши свою помилку, вимагає цю суму назад, то виникає зворотна вимога, але не регресна, тому що вона звернена особою, що сплатила платіж, до особи, що отримала платіж [1, с. 3].

Для регресної вимоги характерно, що така особа сплатила кредитору, а вимагає з іншої особи. Таким чином, «регресна вимога» і «зворотна вимога» не є термінами рівнозначними: не всяка зворотна вимога є регресною вимогою. На відміну від суброгації, за якої правовідносини зберігаються в трохи зміненому виді, регрес являє собою інші, нові правовідносини. Це може мати велике значення, наприклад для вирахування строків позовної давності. Згідно із загальним правилом на боржника за зворотною вимогою покладається обов'язок відшкодувати кредитору сплачений ним третій особі платіж у повному обсязі.

Регресна вимога носить похідний характер. Вона виникає тільки на основі виконання якогось іншого зобов'язання, що стосовно регресного може бути названо основним. Регресне зобов'язання завжди є похідним від основного, оскільки коли припиняє дію основне, то виникає регресне зобов'язання.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 556 ЦК України до поручителя, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, переходять усі права кредитора у цьому зобов'язанні, у тому числі й ті, що забезпечували його виконання. Аналогічна ситуація складається під час виконання солідарного зобов'язання повністю одним із боржників. Боржник, який виконав солідарний обов'язок, має право на зворотну вимогу (регрес) до кожного з решти солідарних боржників у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або законом, за вирахуванням частки, яка припадає на нього.

Якщо один із солідарних боржників не сплатив частку, належну солідарному боржникові, який у повному обсязі виконав солідарний обов'язок, несплачене припадає на кожного з решти солідарних боржників у рівній частці (ст. 544 ЦК України). Наслідком виконання солідарного зобов'язання одним зі співборжників є виникнення права зворотної (регресної) вимоги до інших співборжників у рівних частках, якщо інше не встановлено договором чи законом, за вирахуванням тієї частки, яка припадає на нього самого. Таким чином, солідарна вимога існує лише в кредитора, а особа, яка виконала зобов'язання, має регресну вимогу, що оснований на частковій множині [7, с. 335].

Похідний характер регресної вимоги, однак, не означає тотожності її характеру з тією вимогою, що обумовило її виникнення. За своїм характером ці

вимоги можуть бути різними (хоча нерідко й збігаються), і в цьому сенсі, звичайно, можна говорити про відносну самостійність регресних зобов'язань. Змістом регресної вимоги завжди є стягнення назад сплаченого, тоді як основна вимога має своїм змістом у більшості випадків (якщо говорити не про деліктні зобов'язання) щось інше, а саме: сплату боргу, стягнення санкцій тощо. Це, однак, не означає, що регресна вимога за своїм змістом є якісно новою і не укладається в рамки відомих категорій зобов'язань [2, с. 64].

У регресному зобов'язанні беруть участь дві сторони: кредитор (регредієнт) і боржник (регресант). Особливість кредитора полягає в тому, що він, перш ніж стати кредитором у регресному зобов'язанні, був боржником в іншому зобов'язанні, виконання якого і зумовило регресне зобов'язання.

Регресна вимога завжди спрямована на відшкодування втрат, понесених за рахунок або з вини іншої особи, а тому вона, по суті, є зобов'язанням з відшкодування шкоди, а отже, у більшості випадків є формою цивільно-правової відповідальності. Термін «регрес» означає лише умови виникнення цієї шкоди та порядок її відшкодування. Не випадково всі автори, що досліджували регресні зобов'язання, так чи інакше пов'язують їх із проблемою відповідальності [2, с. 64].

Об'єктом регресного зобов'язання є відшкодування, яке регресант зобов'язаний учинити регредієнту. Зміст регресного зобов'язання становлять права й обов'язки сторін. У регресному зобов'язанні регредієнту належить право на одержання відшкодування, регресант зобов'язаний вчинити дії щодо відшкодування, тобто змістом регресного зобов'язання є стягнення сплаченого. Розмір регресної вимоги не може бути більше суми фактичного сплаченого кредитором в основному зобов'язанні.

Передбачається рівність розмірів вимоги в порядку регресу й вимоги в основному зобов'язанні. Якщо провина передбачуваного регресата не може мати місця в принципі або фактично не мала місця, регрес-не зобов'язання не виникає, за винятком юридичних складів, коли регресат несе відповідальність незалежно від провини. Регрес у системі майнових правовідносин виконує ті ж функції, що й відповідальність за невиконання договірної зобов'язання або зобов'язання, що виникає із заподіяння шкоди. Виконання зобов'язання, сплата санкцій або відшкодування шкоди регредієнтом третій особі приводить до врегулювання відповідно до договору або законом положення на стороні лише кредитора (потерпілого) і водночас викликає порушення в економічному становищі платника (регредієнта), що не поніс би збитку за відсутності провини регресанта або виконанні ним зобов'язання. За допомогою регресу й досягається відновлення порушеної рівно-ваги, або, за висловом Я. Спишиака, «порушення принципів еквівалентного обміну товару регулюється остаточно» [8, с. 67].

Вищевказане дає підставу дійти висновку, що регрес як за змістом, так і за своєю природою не є цілком самостійним інститутом цивільного права, а лише засобом перекладання збитків із платника на особу, відповідальну за ці збитки, або, як визначав його (хоча й не зовсім точно) М.М. Агарков.

Якщо ж розглядати регрес як правовідносини, то за своїм змістом він є зобов'язанням щодо відшкодування шкоди, понесеної однією особою з вини або за рахунок іншої, а тому може бути визначений як зобов'язання з відшкодування

шкоди, що виникає в результаті перекладання сплаченого однією особою іншій на третю особу, на виконання обов'язку або з вини якої пішов платіж. На підставі вищесказаного можна зробити висновок, що регресне зобов'язання – це зворотна вимога про повернення грошей або майна, виконане однією особою за іншу або з вини останньої третій особі. Як правило, регресат відповідає перед регредієнтом, а регредієнт – перед третьою особою.

Пряма відповідальність регресата перед третьою особою без відповідальності регредієнта може мати місце лише у випадках, безпосередньо встановлених законом. Регресне зобов'язання характеризується такими ознаками. По-перше, воно є похідним від іншого (основного) зобов'язання; по-друге, один або всі його учасники – також суб'єкти основного зобов'язання; по-третє, виконання одним учасником зобов'язання або навіть саме його виникнення зумовлюється діями або бездіяльністю осіб, з якими в майбутньому і встановлюються регресні зобов'язання. Підставами виникнення регресного зобов'язання є такі:

1) виконання боржником свого обов'язку перед кредитором;

2) виконання обов'язку за третю особу. Оскільки ч. 1 ст. 1191 ЦК України передбачає, що особа, яка відшкодувала шкоду, завдану іншою особою, має право зворотної вимоги (регресу) до винної особи в розмірі виплаченого відшкодування, якщо інший розмір не встановлений законом, то має бути встановлена вина конкретного заподіювача шкоди. З одного боку, вина є явищем психологічним. Не можна з'ясувати сутність провини, винності у відриві від свідомості та волі людини [10, с. 16].

Водночас, з іншого боку, вина – не тільки психічне, але й певне суспільне явище, наповнене соціальним змістом [11, с. 30].

Вина може бути визначена як психічне ставлення правопорушника у формі наміру чи необережності до своїх протиправних дій та їхніх наслідків [12, с. 22; 13, с. 215].

Висновки. Розподіл вини на намір і необережність не відіграє в цивільному праві важливої ролі, оскільки незалежно від форми вини шкода підлягає відшкодуванню в повному обсязі. Проте критерії визначення необережності набувають великого значення, оскільки вони одночасно є критеріями відмежування винної поведінки від невинної. Необережність визначають як вимоги, що пред'являються до нормальної, достатньо розвиненої, «середньої» людини. Належна уважність, дбайливість, передбачливість суб'єкта визначаються характером відповідного виду діяльності і особливостями здійснюючого її суб'єкта. Якщо говорити про зобов'язання відшкодування шкоди, то право зворотної вимоги до винної особи виникає з моменту відшкодування потерпілому шкоди і з цього часу починається перебіг строку позовної давності.

Суд не має права задовольнити регресний позов, якщо на момент винесення рішення позивач не відшкодував завдану потерпілому шкоду. Регресна вимога може бути пред'явлена протягом трьох років із дня виконання зобов'язання про відшкодування шкоди. Початком перебігу строку позовної давності за регресною вимогою є строк виконання основного зобов'язання за загальним правилом.

Література:

1. Новицкий И.Б. Регрессные обязательства между социалистическими хозяйственными организациями / И.Б. Новицкий. – М.: Юрид. лит., 1952.–184 с.
2. Смирнов В.Т. К понятию регрессных обязательств / В.Т. Смирнов // Правоведение. – 1960. –№1. – С. 62–72.
3. Мельников Н. Суброгация и регресс в страховании / Н. Мельников, В. Лебедев // Юридическая практика. – 2010. – № 9 (531).
4. Потапенко В. Регресні вимоги страховика / В. Потапенко // Юридичний журнал. Аналітичні матеріали. Коментарі. Судова практика. – 2009. – № 1. – С. 85–92.
5. Дедиков С. Регресс и суброгация: опыт сравнительного анализа / С. Дедиков // Хозяйство и право. – 2008. – № 4. – С. 64–70.
6. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. С.О. Харитонова. – 3-тє вид., переро-бл. та допов. – Х. : Одіссей, 2006.
7. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. С.О. Харитонова, О.І. Харитонові, Н.Ю. Голубевої. – К. : Правова єдність, 2008. – 781 с.
8. Спишиак Я. Регресс в отношениях социалистических организаций / Я. Спишиак // Советское государство и право. – 1958. – № 11. – С. 65–74.
9. Агарков М. К вопросу о договорной ответственности / М. Агарков // Вопросы советского гражданского права : сборник / АН СССР. – 1945.
10. Матвеев Г.К. В защиту принципа виновной ответственности между хозорганами / Г.К. Матвеев // Советская юстиция. – 1973. – № 15. – С. 15–16.
11. Иоффе О.С. Обязательства по возмещению вреда / О.С. Иоффе. – Ленинград, 1952. – 126 с.
12. Матвеев Г.К. Вина как основание гражданско-правовой ответственности по советскому праву : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / Г.К. Матвеев. – К., 1951. – 42 с.
13. Матвеев Г.К. Вина в советском гражданском праве / Г.К. Матвеев. – К., 1955. – 308 с.